

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНО-ЗРІЛОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

А *Висвітлюються особливості формування моделі професійно зрілої педагогічної діяльності на засадах системного аналізу всієї сукупності соціально-освітніх функцій, які її складають.*

Ключові слова: професійно-зріла педагогічна діяльність, її умови, характеристики, принципи та результати.

Актуальність досліджуваної частини. Розвиток сучасної теорії професійної педагогіки здійснюється на підставі визначення й уточнення інформації про цілісний зміст і внутрішню структуру професійно зрілої педагогічної діяльності (далі – ПЗПД) освітян, виявлення взаємозв'язків і взаємозалежностей компонентів цієї діяльності в умовах функціонування галузей освіти. Узагальнення цих відомостей на підставі достатньої вибірки сприяє розумінню можливостей оптимального використання фахівців на конкретних педагогічних посадах, визначених Класифікатором професій за підрозділом класифікаційного угруповання 23 – викладачі, яке включає викладачів університетів та ВНЗ (клас 231), викладачів середніх навчальних закладів (клас 232), учителів початкової школи та працівників дошкільних закладів (клас 233), учителів спеціалізованих навчальних закладів (клас 234) та інших фахівців і професіоналів у галузі навчання (клас 235) [4].

Виокремлення з проблеми досліджуваної частини. Емпіричний підхід до адекватного, безпосереднього і повного вивчення професійно зрілої діяльності спеціаліста має об'єктом дослідження сферу діяльності, в якій він функціонує. Складність, великий обсяг і багатогранність зрілої професійно-педагогічної діяльності педагога обумовлює необхідність її представлення у вигляді моделі, яка у концентрованому вигляді відбиває найсуттєвіші риси зрілої діяльності педагога і є аналогом, який заміщує у певних відношеннях оригінал – реальну професійно-педагогічну діяльність вчителя і виступає її концептуальною основою. Сутність моделювання полягає у перенесенні на підставі певної схожості складових і функціонування оригінала і моделі-аналога на сам досліджуваний об'єкт [6, с. 13].

Зв'язок проблеми з наступними дослідженнями і публікаціями. У дослідженнях Н. Бібік, Л. Ващенко, Ф. Гоноболіна, О. Дубасенюк, А. Міт'яєвої, О. Овчарук, О. Савченко, А. Щербакіна, В. Сластьоніна, Л. Семушиної, Є. Панька та ін. розкриваються загальні особливості професійно-педагогічної діяльності. Структурно-функціональні аспекти зрілості професійної діяльності визначаються в дослідженнях О. Андрієнко, Н. Дідик, О. Гречаник, Е. Зеєра, Є. Клімова, Н. Кузьміної, А. Маркової, К. Платонова, О. Пономарьова, В. Рибалки, О. Савельєва, О. Смірної, О. Темрук, Т. Хмуринської, В. Шадрікова, Г. Яворської та ін.

Метою нашого дослідження стало моделювання ПЗПД, поєднуючи наявні знання про діяльність сучасного педагога з виявленням суттєвих ознак його ПЗПД в майбутньому, що сприятиме подоланню факторів негативного впливу на педагогічну освіту, серед яких найсуттєвішими є низька зацікавленість роботодавців у підтримці професійної підготовки спеціалістів; тривалий час професійної підготовки, низький рівень матеріального заохочення педагогічної діяльності, нечітке уявлен-

ня випускників педагогічних ВНЗ про реальну професійно педагогічну діяльність учителя, що є причиною появи синдрому професійного вигорання як психологічної втоми, зниження мотивації у зрілому виконанні професійних обов'язків; відчуття приниження власної гідності внаслідок неадекватності та незрілості своїх дій відносно вимог педагогічних ситуацій; відсутність у вчителів почуттів емоційної стабільності, поява сумнівів у ефективності педагогічної діяльності внаслідок неперервних реформ процесу і змісту освіти.

Характеристика і обґрунтування отриманих результатів. Підхід до побудови моделі професійно зрілої діяльності спеціаліста повинен ґрунтуватися на системному аналізі всієї сукупності соціально-освітніх функцій, які складають структуру його професійної діяльності. Якість розроблення такої моделі забезпечується єдністю цільового, діяльнісного, особистісного, синергетичного і функціонального підходів до побудови моделі. Серед принципів розроблення моделі діяльності спеціаліста виділяються дві групи: загальнометодологічні принципи системності, цілісності, інтегрованості, історизму, каузальності, діалектичного протиріччя та головної ланки і група специфічних принципів адекватності моделі соціальним вимогам змісту і характеру професійної зрілості спеціаліста, цілісності особистості, єдності світоглядної та методологічної основи, високої професійної і соціальної компетентності та професіоналізму, неперервності самоосвіти, загальної і професійної культури [7, с. 15–20].

Визначені принципи забезпечують логічні переходи у визначенні стандартних параметрів ПЗПД педагога. Загальна і специфічна діяльність спеціаліста розкривається шляхом вивчення типових завдань, які йому приходить розв'язувати і тих видів діяльності, що реалізують їхні дослідження і розв'язок. Узагальні параметри ПЗПД визначає її функціональна структура.

Функціональний і інші параметри ПЗПД педагога виражаються в словесній формі і разом складають робочий документ дослідження – стандартний перелік типів діяльності, який на завершення роботи стане стандартом професійно-зрілої діяльності фахівця.

Структура ПЗПД складається з трьох сфер, які визначаються в економіці праці категорією «трудовий потенціал працівника» і включають соціально-професійні умови діяльності фахівця, соціально-практичні і професійно-мотиваційні характеристики його діяльності [10] (рис. 1).

Рівні розгляду людини та її зрілої діяльності визначаються структурою особистості як біо-психо-соціальної істоти: рівні соціокультурної спрямованості, досвіду, психологічної та психофізіологічної рівні [9, с. 233].

ПЗПД педагога та її функції розкриваються шляхом аналізу сутності психолого-педагогічних, професійних і методичних умов взаємодії педагога і учнів у процесі

Рис. 1. Структура професійно зрілої педагогічної діяльності педагога

навчання [8, с. 222]. Дослідження ПЗПД спеціалістів починається з визначення (за першим блоком моделі професійно зрілої діяльності фахівців) соціальних умов їх діяльності. Інноваційні умови ПЗПД і якісно нові відносини між учасниками освітнього процесу запропоновані учнями і вчителями 49 шкіл із 12 європейських країн на конференції «Школа Майбутнього» в Будапешті, організованій Британською радою за підтримки компанії Microsoft:

- усунення бар'єру між школою і домівками учнів (є ознакою прояву духовної зрілості педагогів);
- відкритість освіти із залученням до навчання і батьків учнів (є ознакою прояву громадянської зрілості педагогів);
- можливість індивідуального навчання он-лайн, доступ до окремих сайтів Інтернету (є ознакою сформованості самості особистості педагога);
- полікультурність і полірегіональність Школи Майбутнього (є ознакою прояву психологічної зрілості педагогів);
- надання всім учням однакових можливостей (є ознакою прояву соціальної зрілості педагогів);
- безпека шкільної освіти (є ознакою прояву життєво-професійної зрілості педагогів);
- толерантність і гнучкість системи навчання, яка повинна бути творчою, усувати стереотипи впровадженням новітніх методів навчання та інших відносин (є ознакою прояву духовної зрілості педагогів);
- поєднання лідерських якостей з відмовою від шкідливих звичок і популяризація здорового способу життя, обмеження використання мобільних телефонів (є ознакою поєднання мотиваційної та життєво-професійної зрілості педагогів);
- урахування індивідуальних здібностей, можливостей, уподобань і планів на майбутнє шляхом обрання предметів і модифікацій навчальних програм (є ознакою прояву соціальної зрілості педагогів);
- прагнення до налагодження зв'язків із колегами і учнями інших країн Європи і світу (є ознакою прояву духовної зрілості педагогів);
- звільнення учасників педагогічного процесу від тягаря неповноцінності та комплексів, насилля і образ (є ознакою прояву психологічної зрілості педагогів);
- екологічна чистота, комфортність, зручність і водночас практичність оточуючого освітнього середовища (є ознакою прояву життєво-професійної зрілості педагогів);
- дієвість шкільного самоврядування як засобу самоорганізації і діалогу з керівництвом учасників освітнього процесу (є ознакою прояву соціально-громадянської зрілості педагогів) [1].

Другий блок моделі професійно зрілої діяльності фахів-

ця (рис. 1) складається з основних характеристик його діяльності у соціально-практичній сфері. Внутрішнє впорядкування вихідної структури одержаного переліку пунктів професійно зрілої діяльності здійснюється шляхом аналізу вихідних даних, внутрішньої структури переліку пунктів параметрів діяльності у вигляді певного їхнього списку.

Загальний рівень розгляду переліку визначається параметрами діяльності фахівця і містить десять компонентів особистісно-професійної зрілості педагога, які визначають сфери його професійної діяльності: громадянську, життєво-професійну, духовну, соціальну, психологічну, мотиваційну, самість особистості, предметні, базові та ключові компетентності фахівця. Середній рівень розгляду визначається робочим переліком типів параметрів діяльності. У нашому дослідженні робочий перелік типів параметрів діяльності складається з наведених далі показників прояву десяти компонентів особистісно-професійної зрілості майбутнього педагога:

Зрілість сфери громадянської діяльності містить показники, які характеризуються виконанням громадських обов'язків, патріотичною, просуспільною діяльністю, зацікавленістю суспільно-політичним життям та участю у житті суспільства, проявляючи національну і планетарну свідомість.

Зрілість сфери життєво-професійної діяльності визначається переліком таких її параметрів: компетентна, креативна та ініціативна діяльність у вирішенні життєвих ситуацій, високий рівень реалізації подій життя.

Зрілість духовної сфери професійної діяльності педагога містить показники, які характеризуються духовною близькістю, контактністю з іншими, потребою у спілкуванні, піклуванні та повагою до інших, колективізмом, відкритістю і доброзичливістю у ставленні до людей, терпимістю і толерантністю, емпатією та глибинністю переживань, гармонією з оточуючим, розумінням сенсу життя.

Зрілість сфери соціальної діяльності характеризується такими її параметрами: відповідальністю, вимогливістю до себе, скромністю, гуманістичною мораллю.

Зрілість сфери психологічної діяльності визначається переліком таких її параметрів: позитивні мислення та емоції, цілепокладання, психічна автономія, перевага раціонального над емоційним, розсудливість і емоційна врівноваженість, синергетичність та автономність, наявність власної життєвої філософії.

Зрілість мотиваційної сфери професійної діяльності педагога характеризується переліком таких показників: стійкими переконаннями і домаганнями особистості, задоволеністю своїми особистісними якостями, впевненістю у своїх можливостях, лідерством.

Зрілість сфери самості в діяльності особистості визначається переліком таких її параметрів: самоприйняттям, самостійністю, самореалізацією, саморозвитком, самоконтролем, саморегуляцією, самовдосконаленням, адекватною самооцінкою, самоствердженням.

Предметні (професійно орієнтовані) компетентності вузького радіусу дії визначаються володінням такими видами знань і навичок: професійно-педагогічної діяльності; самостійного проектування і планування своєї діяльності; конструювання змісту і процесу навчання; організації, контролю й аналізу педагогічного процесу та отриманих результатів; формулювання умовиводів і пропозицій і нових педагогічних завдань; представлення отриманих результатів професійно-педагогічної діяльності.

Базові (надпрофесійні) компетентності середнього радіусу дії визначають наступні показники соціально-професійних умов діяльності педагога: орієнтацію у сфері

специфічних професійних функцій і завдань освітньої системи суспільства; володіння стратегіями і досвідом їхнього вирішення; готовність до співпраці з іншими при виконанні професійних функцій; уміння орієнтуватися в стандартних ситуаціях професійної діяльності і здатність до адаптації в нових умовах; уміння приймати нестандартні рішення в галузі професійної діяльності; сформованість професійно і соціально значущих особистісних якостей.

Ключові компетенції широкого радіусу функціонування визначають такі показники професійно-психологічної сфери діяльності педагога: загально професійну культуру і спрямованість його особистості на майбутнє, світогляд і методологічний вибір проблем і завдань смислу життя – та впливають на успішність його соціалізації і передбачають сформованість моральних принципів і переконань, розвиток інноваційного мислення, володіння іноземними мовами, знання форм і методів наукового пізнання, володіння інформаційно-комунікативними і соціально-правовими технологіями, самостійністю у навчально-пізнавальній діяльності [2; 3; 5; 7].

Мотиваційна сфера професійної діяльності обумов-

лює емоційно-вольову готовність до розвитку діяльності у вигляді володіння мотивами компетентності високого рівня, проявів задоволення працею і прагнення самореалізації особистості в праці, а також її можливої регресії у вигляді професійного вигорання, яке характеризується низькою самооцінкою, зниженням рівня своїх професійних прагнень.

Зміст і характер професійно зрілої педагогічної діяльності фахівця передбачають наявність професійно значущих особистісних якостей і здібностей, необхідних для вирішення професійно-педагогічних ситуацій. Успішність професійної діяльності визначається також її психофізіологічною сферою, яка включає нахили і здібності людини, стан її здоров'я, працездатність, витривалість і тип нервової системи.

Аналіз ПЗПД педагога дає можливість виділити для моделювання координацію аспектів забезпечення виконання вказаних на рис. 1 основних принципів ПЗПД: результативності, ефективності, об'єктивної зорієнтованості змісту педагогічної дії, особистісної зорієнтованості, імперативності, рефлексивності, гармонійності [11, с. 93; 7, с. 15–20].

Таблиця 1

Загальні критерії результативності ПЗПД

Рівень	Критерії оцінювання
A, відмінно, 90 балів та вище	громадянська зрілість: почуття патріотизму, планетарна свідомість; життєво-професійна зрілість: високий рівень реалізації подій життя; компетентність характеризується творчим оперуванням навчальним матеріалом у галузі професійно-педагогічної діяльності, виявленням ґрунтовних узагальнених знань сучасних методів її дослідження і аналізу, виявленням уміння прогнозувати і виконувати в нових навчальних умовах професійно-педагогічну діяльність; духовна зрілість: гармонія з навколишнім, розуміння сенсу життя, потреба в духовній близькості з іншими; соціальна зрілість: духовна мораль; психологічна зрілість: наявність власної життєвої філософії; мотиваційна зрілість: лідерство; сформованість самості особистості: самореалізація і самовдосконалення.
B, дуже добре, 80-89 балів	громадянська зрілість: почуття громадського обов'язку, національна свідомість; життєво-професійна зрілість: креативність у вирішенні життєвих ситуацій; компетентність характеризується знаннями в галузі професійно-педагогічної діяльності з високим ступенем узагальнення, розумінням сучасних методів її дослідження й аналізу, орієнтуванням у нових для педагога ситуаціях, розробленням власних способів професійних дій, іноді потребуючи незначних консультацій, аргументованим формулюванням суджень і виявленням власної позиції щодо розроблення і впровадження превентивних та оперативних професійно-педагогічних заходів у фаховій діяльності; духовна зрілість: близькість, контактність, потреба в спілкуванні, піклуванні та повазі до інших; соціальна зрілість: гуманістична мораль; психологічна зрілість: позитивні мислення й емоції, психологічна автономія; мотиваційна зрілість: упевненість у своїх можливостях; сформованість самості особистості: саморозвиток, саморегуляція.
C, Добре, 65-79 балів	громадянська зрілість: просуспільна діяльність; життєво-професійна зрілість: ініціативність у вирішенні життєвих ситуацій; компетентність характеризується спеціалізованими фактологічними й теоретичними знаннями в галузі професійно-педагогічної діяльності, розумінням її принципів і процесів, демонструє вміння аналізу й прийняття рішень з упровадження педагогічних технологій; духовна зрілість: емпатія та глибинність переживань; соціальна зрілість: вимогливість до себе; психологічна зрілість: синергетичність і автономність; мотиваційна зрілість: задоволеність своїми особистісними якостями; сформованість самості особистості: самоконтроль.
D, задовільно, 55-64 бали	громадянська зрілість: участь у житті суспільства; життєво-професійна зрілість: компетентність характеризується володінням спеціалізованими фактологічними й теоретичними знаннями в галузі професійно-педагогічної діяльності, виявляє знання її принципів, процесів, демонструє початкові вміння аналізу й прийняття рішень з упровадження педагогічних технологій без урахування причинно-наслідкових зв'язків; духовна зрілість: відкритість, терпимість і толерантність; соціальна зрілість: відповідальність; психологічна зрілість: розсудливість і емоційна врівноваженість; мотиваційна зрілість: стійкі домагання; сформованість самості особистості: самоприйняття.
E, Достатньо, 50-54 бали	громадянська зрілість: інтерес до суспільно-політичного життя; життєво-професійна зрілість: компетентність характеризується формулюванням означення і властивості вимог професійно-педагогічної діяльності, відтворює деякі фрагменти змісту педагогіки як галузі знань, що становить певну завершену, але незначну частину змісту, за допомогою інших виявляє здатність вирішувати на репродуктивному рівні типові фахові завдання, виконує найпростіші завдання професійно-педагогічної діяльності під керівництвом; духовна зрілість: колективізм і доброзичливість у ставленні до людей; соціальна зрілість: колективістська мораль; психологічна зрілість: перевага раціонального над емоційним; мотиваційна зрілість: стійкі переконання; сформованість самості особистості: самостійність.

Третій блок моделі ПЗПД фахівця (рис. 1) охоплює її професійно-психологічну сферу і розкриває такі психологічні характеристики цієї діяльності: професійні якості, професійні і соціальні установки, орієнтації, світогляд, профіль (графік) професійної орієнтації мислення фахівців за стажем роботи і специфікою професійної діяльності.

Цілісна професійно зріла діяльність є можливою за умови поєднання вмінь у здійсненні професійних дій на підставі розвиненої мотиваційної сфери працівника, яка спрямовує діяльність через усвідомлювані та неусвідомлювані мотиви, світогляд, переконання, нахили, прагнення, інтереси, потреби особистості, ціннісні орієнтації й особистісний смисл. Професійно зріла діяльність проявляється через поєднання операційно-практичної і професійно-мотиваційної сфер, що надає діяльності особистісного смислу, визначає ступінь прояву особистості в професійній діяльності [10, с. 37].

Зазначена на рис. 1 в моделі ПЗПД результативність професійно зрілої діяльності педагога характеризується, з одного боку, кваліфікаційними рівнями за Класифікатором професій щодо здатності до виконання завдань і робіт певної кваліфікації:

- професіонали з виконання завдань із збільшення існуючого фонду (обсягу) знань, застосування певних концепцій, теорій і методів для розв'язання певних психолого-педагогічних проблем чи в систематизованому викладанні відповідних навчальних дисциплін у повному обсязі: спеціаліст, магістр, наукові ступені кандидата, доктора наук;

- фахівці з виконання спеціальних робіт, пов'язаних із застосуванням положень і використанням методів психолого-педагогічної науки: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціалісти, що проходять післядипломну підготовку або використовуються на роботах із керування складними технічними комплексами чи їхнє обслуговування [4].

З іншого боку результативність ПЗПД кваліфікованих педагогів визначається за предствленими нами в табл. 1 критеріями результативності їхньої ПЗПД.

Розроблена нами модель ПЗПД педагога є уявною аналоговою побудовою, яка відбиває суттєві ознаки існуючої діяльності фахівця і прогнозованої діяльності педагога та дозволяє отримувати інформацію про цю

діяльність у нових змінних умовах педагогічних ситуацій під час реалізації освітніх галузей. Модель ПЗПД відбиває основні вимоги до результативності виконання фахівцем усіх професійно-педагогічних функцій і розв'язання сукупності типових задач його професійно-соціальної діяльності, дає змогу чітко їх класифікувати та встановити структурно-логічні зв'язки з необхідними для цього знаннями, вміннями і навичками.

Можливе впровадження. Одержані в процесі дослідження ПЗПД педагога результати у вигляді її моделі можуть бути призначені для педагогічних працівників, які працюють над удосконаленням змісту та процесу за всіма її галузями, а також для розуміння керівниками закладів загальної базової і середньої освіти можливостей підвищення ефективності використання педагогічних працівників. Зміст моделі ПЗПД педагога може бути використаний працівниками освітньої галузі з післядипломної освіти педагогічних працівників.

Перспективи наукових розробок у даному напрямку. Розроблена модель професійно зрілої діяльності педагога повинна бути в подальшому трансформована через модель професійної зрілості особистості фахівця в модель формування особистісно професійної зрілості педагога.

Список використаних джерел

1. Гринкевич, Т. Нове покоління прагне нової школи / Т. Гринкевич, Л. Федосєєва // Освіта України. – 7 серпня, 2009. – № 57–58.
2. Зеєр, Э. Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход : [учебное пособие] / Э. Ф. Зеєр, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : [монографія] / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. Я. Савченко; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
4. Класифікатор професій ДК 003:2010, затверджений наказом Державного Комітету України з питань технічного регулювання і споживчої політики від 28 липня 2010 року № 327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://trener.in.ua/images/treningy/klasifikator.pdf>.
5. Митяєва, А. М. Содержание многоуровневого высшего образования в условиях реализации компетентностной модели / А. М. Митяєва // Педагогика. – 2008. – № 8. – С. 57–65.
6. Пономарьов, О. С. Модель соціальної складової професійної діяльності фахівця / О. С. Пономарьов, С. О. Заветний. – Харків : НТУ "ХП", 2008. – 47 с.
7. Пономарьов, А. С. Модель спеціаліста як джерело вибору і обґрунтування змісту професійного навчання: текст лекції / А. С. Пономарьов. – Харків : НТУ "ХП", 2006. – 58 с.
8. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: [монографія] / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир, 2006. – 322 с.
9. Рибалка, В. В. Теорія особистості у вітчизняній психології та педагогіці : [навчальн. посіб.] / В. В. Рибалка. – Одеса : Бакаєв В. В., 2009. – 575 с.
10. Савельєв, А. Я. Модель формування спеціаліста с висшим образованием на современном этапе / А. Я. Савельєв, Л. Г. Семущина, В. С. Кагерманьян. – М. : НИ-ИВО, 2005. – 72 с.
11. Якубовски, М. А. Математическое моделирование профессиональной деятельности учителя: [монография] / под ред. И. М. Козловской. – Львов: Евросвит, 2003. – 428 с.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції: 03.08.2014

Цына В. И. Концептуальные основы формирования модели профессионально зрелой педагогической деятельности.

Освещаются особенности формирования модели профессионально зрелой педагогической деятельности на основе системного анализа всей совокупности социально-образовательных функций, которые её составляют.

Ключевые слова: профессионально зрелая педагогическая деятельность, её условия, характеристики, принципы и результаты.

Tsyra V.I. A conceptual framework for the model of professional and mature pedagogical activity.

The features of the formation of professional and mature pedagogical activities model on the basis of systematic analysis of the totality of the social educational functions which compose it are highlighted.

Key words: professional and mature pedagogical activities, conditions, characteristics, principles and results.